

Research Paper

Identifying Economic Factors Affecting Students' Academic Underachievement (A Case Study: Universities of Tabriz, Urmia, and Mohaghegh Ardabili)

Faezeh Ostadi*¹ Reza Ranjpour² Elham Nobahar³ ¹ PhD student, Department of Economics, Faculty of Economics and Management, University of Tabriz, Tabriz, Iran.² Professor, Department of Economics, Faculty of Economics and Management, University of Tabriz, Tabriz, Iran,³ Associate Professor, Department of Economics, Faculty of Economics and Management, University of Tabriz, Tabriz, Iran,

10.22080/eps.2026.30683.2393

Received:December 13,
2025**Accepted:**

February 10, 2026

**Available
online:**

September 6, 2026

Keywords:Academic failure;
economic factors;
individual
economy;
thematic analysis;
higher education;
educational
planning**Abstract****Aim:** Academic decline among students is one of the major issues in the higher education system therefore, therefore the aim of this research was to describe the economic factors affecting academic decline of students from the perspective of educational experts in universities of northwest Iran.**Methodology:** The present study was conducted using a qualitative approach and the Thematic Network Analysis strategy by Attride-Stirling (2001), in three stages: open coding, axial coding, and selective coding. Data were collected through semi-structured interviews with 19 higher education experts until theoretical saturation was reached, and analyzed using MAXQDA software. The validity of the research was confirmed through review by qualitative methodology experts and reliability was established by re-coding by two independent coders.**Results:** From the analysis of the interviews, 54 basic themes, 7 organizing themes, and 2 global themes were categorized: the components of academic decline, including decline in academic performance, increase in psychological problems, increase in behavioral and social problems, and increase in the likelihood of dropout; and the economic factors affecting academic decline, including individual economy, macroeconomic society, and technology-related economy, were identified.**Conclusions and suggestions:** The qualitative findings of the study revealed that academic decline among students is a multidimensional phenomenon manifesting in four main components: decline in academic performance, increase in psychological problems, increase in behavioral and social problems, and increase in the likelihood of dropout. The effective economic factors were also identified in three themes: individual economy, macroeconomic society, and technology-related economy. These factors operate in a chain-like and exacerbating manner on academic decline, and effective interventions require simultaneous attention to economic roots.**Innovation and originality:** The innovation of the present research lies in its simultaneous focus on three economic dimensions (individual economy, macroeconomic society, and technology-related issues) and their impact on various aspects of students' academic underachievement, which has not been examined in an integrated manner in previous domestic studies. Additionally, the inclusion of technology issues as an economic factor distinguishes this research from prior studies

*Corresponding Author Faezeh ostadi

Address: PhD student. Department of Economics.
Faculty of Economics and Management, University of
Tabriz, Tabriz, IranEmail: f.ostadi@tabrizu.ac.ir

Tel: +41-3332246

Extended Abstract

Introduction

The higher education system of the country, as an institution, and the university, as a social organization in human society, bear the responsibility of meeting society's needs in terms of human capital, protecting and preserving intellectual and scientific achievements, and transferring them to future generations (Zare Shahabadi, 2017). In a broader perspective, the higher education system in any country has the mission of training specialized and efficient human resources required by various sectors of society, facilitating the achievement of social and cultural goals, enhancing the level of public culture, expanding the boundaries of knowledge, meeting research needs, and providing favorable conditions for the comprehensive development of society (Zare Shahabadi, 2017; Madahoshi & Niazi, 2010). Therefore, skilled and specialized human resources form the foundation of economic and social development in any country. In fact, specialized human resources are the fundamental factor in transformation and evolution, as they pave the way for progress through scientific understanding and recognition of the laws governing societal and natural phenomena.

Universities admit new students and graduate others each year. In this continuous cycle, attention to educational quality holds a special place. However, unfortunately, with the increase in the number of students in the country, other components of the higher education system have not experienced coordinated growth alongside the student population (Changizi et al., 2019). Consequently, deficiencies in higher education in nurturing talents and preparing the young generation for active participation in educational domains manifest in various forms, including academic underachievement. In Iran, despite the rapid growth in the number of students and higher education institutions in recent decades, academic underachievement among students has become one of the major challenges of the educational system (Fadavi Roodsari, 2020). Academic underachievement in students is not merely an individual problem but a fundamental social issue, the consequences of which will also affect society (Jolai et al., 2006). Even if underachievement does not lead to dropout, given that one of the most important goals of university education is learning a profession, inefficient graduates can pose numerous harms and risks to society and the country. Moreover, a decline in educational levels in society can lead to increased unemployment, reduced income, and a drop in the quality of human capital. This issue impacts social and economic inequalities and can have an inverse relationship with sustainable development (Petrides, Chamorro-Premuzic, Frederickson, & Furnham, 2005). Therefore, academic underachievement is defined as a decline in student performance from a satisfactory level to an unsatisfactory one, or from a higher level to a lower one in education—in essence, failure to succeed in studies. Key indicators for detecting reduced academic performance include grade point average decline, course repetition, prolonged duration of study, dissatisfaction with the university, and probation, each of which represents significant manifestations of academic underachievement (Esmaeilpour et al., 2017).

From a theoretical perspective, Vincent Tinto's well-known model (Tinto, 1975, 1993, 2012) views dropout and underachievement as resulting from a lack of academic and social integration of the student with the university. Economic factors disrupt this integration by reducing motivation, increasing financial stress, and weakening social interactions. This view aligns with Becker's human capital theory (Becker, 1964), which regards education as an economic investment; when the expected returns on education decrease (due to graduate unemployment and inflation), motivation to continue declines.

From a psychological viewpoint, Maslow's theory (Maslow, 1943) emphasizes that until basic needs (such as financial security) are met, access to higher motivational levels like advanced learning is impossible; economic pressures block these needs, leading to academic burnout (Schaufeli, 2009) and reduced self-efficacy (Bandura, 1977). From a sociological perspective, Bourdieu (Bourdieu, 1986) considers academic underachievement a product of the reproduction of cultural and economic capital inequalities, while Durkheim (Durkheim, 1897) attributes it to anomie arising from economic

instability. Additionally, digital inequality as a new economic gap (Hosseini, 2020) limits access to online education and exacerbates underachievement.

Numerous domestic and international studies have been conducted on factors related to academic underachievement, with researchers identifying various influential factors and presenting diverse views from experts in the field. For instance, studies (Belen Gutiérrez, 2022; Aina, 2021) concluded that the impact of social factors on academic status is significant, while other studies linked students' cultural conditions to their academic performance (Agimana, 2016; Rahimi et al., 2014). In another study, academic underachievement is not only an individual issue but a socio-economic problem that can lead to reduced human capital quality, increased unemployment, and social inequality (Fadavi Roodsari, 2020). The results of studies (Pahlavan et al., 2020) showed that students from low-income families are 2.5 times more likely to face probation, with these factors being more influential than individual issues. Additionally, a study by Zare Shahabadi (2017) on students at Yazd University revealed that economic poverty (such as inability to cover educational costs and the need for part-time employment) is directly associated with GPA decline and increased probation rates. The results of Mirzaiekhah and colleagues (2021) indicated that students facing economic problems exhibit higher rates of absenteeism and reduced academic motivation, although psychological factors were more dominant.

Rahman et al. (2023) in Bangladesh demonstrated that parental income, family relationships, and financial support are among the most important predictors of academic performance. Tarbes et al. (2022) predicted academic failure with 85% accuracy using Bayesian networks. Wiborg et al. (2022) in Norway found a significant relationship between parents' income and wealth and students' academic performance. Morelli et al. (2021) in Italy emphasized that self-efficacy and institutional commitment have a negative relationship with dropout. Huffman (2012) identified economic poverty and dysfunctional family structure as primary factors in reduced academic motivation.

In Iran as well, studies highlight the prominent role of economic factors in academic underachievement: Asghari-Ali et al. (2023) showed that inflation above 40% increases probation rates by up to 25%. Mohammadi & Ghasemi (2021) identified individual economy as the central factor and macroeconomic conditions as a cause of reduced concentration. Hosseini et al. (2020) reported that 40% of probation cases are linked to financial problems. Ahmadi et al. (2019) considered individual financial pressure the strongest predictor of dropout and direct financial support a factor in reducing dropout rates by 30%. Fadavi Roodsari (2020), Esmaeilpour et al. (2015), and Motlagh et al. (2005) also emphasized the impact of poverty, concurrent employment, and reduced motivation due to economic problems.

While previous studies have primarily examined psychological, family, educational, and cultural factors, the role of economic factors has been addressed sporadically, often as control variables or limited to theoretical analyses or general conclusions. Therefore, the innovation of the present research lies in its simultaneous focus on three economic dimensions (individual economy, macroeconomic society, and technology-related issues) and their effects on various aspects of students' academic underachievement using a qualitative approach (thematic analysis), which has not been examined in an integrated manner in previous domestic studies. Additionally, incorporating technology issues as an economic factor distinguishes this research from prior ones, thereby filling the existing gap in the comprehensive and structural examination of these factors (at macro, individual, and technological levels), particularly in the context of Iran's recent economic crises (high inflation, sanctions, and currency fluctuations) that have directly impacted students.

The practical necessity of the research stems from the fact that its results can serve as a basis for policymaking to reduce academic underachievement, such as providing targeted financial support (student loans, scholarships), improving educational technology infrastructure for low-income students, and implementing counseling programs to prevent dropout. These interventions will not

only increase graduation rates but also contribute to preserving human capital, reducing specialized unemployment, and strengthening sustainable societal development.

The present study seeks to answer two main questions: 1. What are the components of academic underachievement from the perspective of experts? 2. Which economic factors affect the academic underachievement of students at universities in northwest Iran (Tabriz, Urmia, and Mohaghegh Ardabili)?

Methodology

This research was qualitative and conducted with an inductive approach. The study population consisted of educational experts at public universities in northwest Iran (Tabriz, Urmia, and Mohaghegh Ardabili) during the 2023–2024 academic year. The inclusion criteria were at least 10 years of experience in higher education and direct experience in counseling or managing students at risk of academic underachievement or dropout. Sampling was carried out purposively and through snowballing to ensure diversity in gender, discipline, and university affiliation. Ultimately, 19 individuals (11 men and 8 women) were interviewed. Each interview lasted an average of 45 to 75 minutes and was audio-recorded with the participants' consent. Additionally, field notes were taken to record non-verbal observations. Data analysis was performed using Attride-Stirling's (2001) thematic analysis method in MAXQDA software.

Findings

In analyzing this finding, it can be stated that the individual economy exerts the strongest and most direct influence, as daily pressures (long working hours, sleep deprivation, poor nutrition) directly reduce concentration and study time. The macroeconomic environment functions as a structural backdrop, weakening intrinsic motivation through the creation of job despair and diminishing the perceived value of a university degree. Technology-related issues, particularly following the COVID-19 pandemic, have exacerbated inequality and deprived low-income students of equal access to education. The combination of these three levels demonstrates that academic underachievement in Iran is a structural phenomenon stemming from a multilayered economic crisis, rather than merely an individual or educational issue. (Table 1).

Table 1. Basic Themes and Organizing Themes Related to Global Themes

Global Theme	Organizing Theme	Basic Themes (Complete)
Components of academic underachievement	Academic performance decline	Grade point average decline, course failure, unit repetition, prolonged duration of study, weakness in learning course materials, lack of concentration in class, midterm grade drop, difficulty in solving exercises, inability to participate in practical exams, reduced quality of assignments, inability in group projects, severe decline in specialized courses, difficulty in remembering materials, reduced learning speed
	Increase in psychological problems	Exam anxiety, depression, reduced academic motivation, feeling of worthlessness, persistent financial stress, fear of future career, despair from studies, performance anxiety, reduced self-esteem, persistent negative thoughts, stress-induced insomnia, feeling of helplessness
	Increase in behavioral and social problems	Frequent absenteeism, aggression, social withdrawal, poor relationships with classmates, substance use, cheating in exams, conflicts with professors, cutting off communication with university friends, risky behaviors, reduced participation in group activities, tendency toward complete isolation
	Increase in likelihood of dropout	Serious thoughts of dropout, not registering for the next semester, complete discontinuation of studies, shifting to full-time work instead of continuing education, discussing

Economic factors affecting academic underachievement	Individual economy (personal and family financial problems)	dropout with family, seeking full-time employment, not renewing registration, final decision to leave university Inability to pay tuition, prolonged student work, debt, lack of family financial support, poor nutrition, difficult renting, high transportation costs, inability to purchase books and course materials, financial problems due to family illness, bank debt, excessive part-time work, sleep deprivation due to night work, reduced study time due to work, family pressure for financial assistance, inability to attend paid remedial classes, student housing problems, personal medical expenses
	Macroeconomic society	Severe inflation and high costs, parental unemployment, reduced family purchasing power, prioritizing basic needs over education, lack of suitable job market, rising living costs, economic sanctions, devaluation of national currency, economic instability, increased youth unemployment rate, shortage of discipline-related job opportunities, social pressure for early employment, impact of COVID-19 on family economy, reduced family income, increased private educational costs
	Technology-related issues	Lack of suitable laptop or phone, weak or expensive internet, falling behind in online classes, addiction to social networks, difficulty accessing educational platforms, high internet costs, insufficient familiarity with online tools, frequent internet outages, inability to purchase necessary software

Figure 1. Thematic network of economic factors affecting academic underachievement (Source: Authors' elaboration)

]The figure shows individual/family economy as the central mediator, with macro-economy and technology issues feeding into a vicious cycle leading from performance decline → psychological distress → behavioral problems → dropout[

Economic factors directly trigger performance decline and psychological distress, while indirectly contributing to behavioral issues and dropout. Individual/family economy emerged as the strongest and most proximal driver.

Conclusion

The findings of the present study confirm that economic factors at the individual, macroeconomic, and technological levels play a pivotal role in causing and exacerbating academic underachievement, transforming this phenomenon into a negative cycle encompassing performance decline, psychological problems, behavioral-social issues, and ultimately dropout. These results are consistent with previous research and theoretical frameworks such as Tinto's model, Becker's human capital theory, and Bourdieu's perspective, emphasizing the structural nature of academic underachievement in Iran's current economic conditions.

From a practical standpoint, the results suggest that higher education policymakers and universities design targeted interventions: providing direct financial support (interest-free loans, scholarships), strengthening educational technology infrastructure (free internet and digital equipment for low-income students), and expanding psychological counseling services to manage financial stress and prevent dropout. Implementing these interventions will not only increase graduation rates but also significantly contribute to preserving the country's human capital and reducing socio-economic inequalities.

Funding

This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.

Authors' Contribution

The author contributed equally to the conceptualization and writing of the article. The author approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work

Conflict of Interest

The author declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We appreciate all the people who helped the authors in this research.

مقاله پژوهشی

شناسایی عوامل اقتصادی موثر بر افت تحصیلی دانشجویان

(مطالعه موردی: دانشگاه‌های تبریز، ارومیه، محقق اردبیلی)

فائزه استادی^{۱*}، رضا رنج پور^۲، الهام نوبهار^۳^۱ دانشجوی دکتری، گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران،^۲ استاد، گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران^۳ دانشیار، گروه اقتصاد، دانشکده اقتصاد و مدیریت، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

doi 10.22080/eps.2026.30683.2393

چکیده

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۹/۲۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۱۱/۲۱

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۶/۱۵

هدف: افت تحصیلی دانشجویان یکی از مسائل مهم در نظام آموزش عالی است، از این رو هدف این پژوهش توصیف عوامل اقتصادی موثر بر افت تحصیلی دانشجویان از دیدگاه خبرگان آموزشی در دانشگاه‌های (تبریز، ارومیه و اردبیل) بوده است.

روش‌شناسی: پژوهش حاضر با رویکرد کیفی و استراتژی تحلیل شبکه مضمونی آتراید-استرلینگ (۲۰۰۱) در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام گرفت. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۹ نفر از خبرگان آموزش عالی تا رسیدن به اشباع نظری جمع‌آوری و با نرم‌افزار MAXQDA تحلیل شد. روایی پژوهش با بازبینی متخصصان روش‌شناسی کیفی و پایایی با کدگذاری مجدد توسط دو کدگذار مستقل تأیید گردید.

یافته‌ها: از تحلیل مصاحبه‌ها، ۵۴ مضمون پایه، ۷ مضمون سازمان‌دهنده و ۲ مضمون فراگیر دسته‌بندی گردید: مؤلفه‌های افت تحصیلی شامل افت عملکرد، افزایش مشکلات روانشناختی، افزایش مشکلات رفتاری و اجتماعی و افزایش احتمال ترک تحصیل و عوامل اقتصادی مؤثر بر افت تحصیلی شامل اقتصاد فردی، اقتصاد کلان جامعه و اقتصاد مرتبط با فناوری، شناسایی شدند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها: یافته‌های پژوهش نشان داد که افت تحصیلی دانشجویان پدیده‌ای چندبعدی است که در چهار مؤلفه اصلی ظاهر می‌شود: افت عملکرد تحصیلی، افزایش مشکلات روانشناختی، افزایش مشکلات رفتاری و اجتماعی و افزایش احتمال ترک تحصیل. عوامل اقتصادی مؤثر نیز در سه مضمون شناسایی شدند: اقتصاد فردی، اقتصاد کلان جامعه و اقتصاد مرتبط با فناوری. این عوامل به صورت زنجیره‌ای و تشدیدکننده بر افت تحصیلی تأثیر می‌گذارند و مداخلات مؤثر نیازمند توجه همزمان به ریشه‌های اقتصادی است.

نوآوری و اصالت: نوآوری پژوهش حاضر در تمرکز همزمان بر سه بعد اقتصادی (اقتصاد فردی، اقتصاد کلان جامعه و مسائل مرتبط با فناوری) بر ابعاد مختلف افت تحصیلی دانشجویان است که تاکنون در مطالعات داخلی به این شکل یکپارچه بررسی نشده است. همچنین، گنجاندن مسائل فناوری به عنوان یک عامل اقتصادی، پژوهش را از مطالعات پیشین متمایز می‌سازد.

کلیدواژه‌ها:

افت تحصیلی؛

عوامل اقتصادی؛

اقتصاد فردی؛

تحلیل مضمون؛

آموزش عالی؛

برنامه‌ریزی

آموزشی.

* نویسنده مسئول: فائزه استادی

آدرس: دانشجوی دکتری، گروه اقتصاد، دانشکده پردیس اقتصاد ایمیل: f.ostadi@tabrizu.ac.ir

و مدیریت، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران تلفن: ۰۴۱-۳۳۳۹۲۲۴۶

مقدمه

نظام آموزش عالی کشور به عنوان یک نهاد و دانشگاه به عنوان یک سازمان اجتماعی در جامعه انسانی، وظیفه تأمین نیازهای جامعه از نظر سرمایه انسانی حفاظت و حراست از دستاوردهای فکری و علمی و انتقال آنها به نسلهای آینده را دارد (Zare Shahabadi, A. 2017). در چشم اندازی جامع‌تر نظام آموزش عالی در هر کشوری رسالت تربیت نیروی انسانی متخصص و کارآمد مورد نیاز بخش‌های مختلف جامعه تسهیل تحقق اهداف اجتماعی و فرهنگی و ارتقای سطح فرهنگ عمومی گسترش مرزهای دانش و تأمین نیازهای پژوهشی و فراهم نمودن زمینه مساعد برای توسعه همه جانبه جامعه را برعهده دارد (Shahabadi, Z. 2017; Madahoshi et al., 2010). بنابراین پایه و اساس توسعه اقتصادی و اجتماعی هر کشوری را نیروی انسانی ماهر و متخصص تشکیل می‌دهد. درواقع، نیروی انسانی متخصص عامل اساسی تحول و تکامل است، چراکه با درک و شناخت علمی قوانین حاکم بر پدیده‌های جامعه و طبیعت، راه تکامل را هموار می‌سازد.

دانشگاه‌ها هر ساله دانشجویان جدیدالورود را پذیرش و دانشجویانی را نیز فارغ‌التحصیل می‌نمایند که در این چرخه مستمر توجه به کیفیت آموزشی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. اما متأسفانه با افزایش حجم دانشجویان کشور سایر عوامل نظام آموزش عالی از رشدی هماهنگ با رشد دانشجویان بهره‌مند نبوده‌اند (Changizi et al., 2019). بنابراین نارسایی آموزش عالی در پرورش استعدادها و آماده سازی نسل جوان برای شرکت فعال در حیطه های آموزشی پس از ورود به آن خود را به اشکال مختلف از جمله افت تحصیلی نشان می‌دهد در ایران، با وجود رشد سریع تعداد دانشجویان و مؤسسات آموزش عالی در دهه‌های اخیر، مسئله افت تحصیلی در میان دانشجویان به یکی از چالش‌های بزرگ نظام آموزشی تبدیل شده است (Fadavi Roodsari 2020). افت تحصیلی دانشجویان نه تنها یک مشکل فردی؛ بلکه یک معضل اساسی اجتماعی است که عواقب ناشی از آن گریبان گیر جامعه نیز خواهد شد (Jolai et al., 2006)، زیرا اگر هم افت تحصیلی به ترک تحصیل نینجامد با توجه به این که یکی از مهمترین اهداف تحصیلات دانشگاهی آموزش و فراگرفتن یک حرفه است دانش‌آموختگان ناکارآمد می‌توانند مضرات و خطرات فراوانی برای جامعه و کشور داشته باشند. همچنین کاهش سطح تحصیلات در جامعه می‌تواند به افزایش بیکاری، کاهش درآمد و همچنین افت کیفیت سرمایه انسانی منجر شود. این موضوع بر نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی تأثیر گذاشته و می‌تواند رابطه معکوس با توسعه پایدار داشته باشد (Petrides Ch., Primozić F., and Farnham, 2005). بنابراین افت تحصیلی به معنی کاهش عملکرد دانشجو از سطحی رضایت‌بخش به سطحی نامطلوب و کاهش آن از یک سطح بالاتر به یک سطح پایین‌تر در آموزش و درواقع به معنی موفق نشدن در تحصیل تعریف می‌شود. از جمله معیارهای تشخیص کاهش عملکرد تحصیلی، افت معدل، تکرار درس، طولانی‌شدن مدت تحصیل، نارضایتی از دانشگاه محل تحصیل و همچنین مشروطی است که هرکدام از مصادیق مهم افت تحصیلی به شمار می‌آیند، می‌باشد (Esmaeilpour et al., 2017).

از منظر نظری، مدل معروف وینسنت تینتو (Tinto, 1975, 1993, 2012)، افت و ترک تحصیل را نتیجه عدم یکپارچگی تحصیلی و اجتماعی دانشجو با دانشگاه می‌داند. عوامل اقتصادی از طریق کاهش انگیزه، افزایش استرس مالی و تضعیف تعاملات اجتماعی، این یکپارچگی را مختل می‌کنند. این دیدگاه با نظریه سرمایه انسانی بکر (Becker, 1964)، همخوانی دارد که تحصیل را سرمایه‌گذاری اقتصادی می‌بیند؛ وقتی بازده مورد انتظار تحصیل

(به دلیل بیکاری فارغ‌التحصیلان و تورم) کاهش یابد، انگیزه ادامه افت می‌کند.

از دیدگاه روان‌شناختی، نظریه مازلو (Maslow, 1943)، تأکید دارد که تا برآورده نشدن نیازهای پایه‌ای (مانند امنیت مالی)، دستیابی به سطوح بالاتر انگیزشی مانند یادگیری ممکن نیست؛ فشارهای اقتصادی این نیازها را مسدود کرده و به فرسودگی تحصیلی (Schaufeli, 2009)، و کاهش خودکارآمدی (Bandura, 1977)، منجر می‌شود. از منظر جامعه‌شناختی، بوردیو (Bourdieu, 1986)، افت تحصیلی را محصول بازتولید نابرابری‌های سرمایه فرهنگی و اقتصادی می‌داند، در حالی که دورکیم (Durkheim, 1897)، آن را ناشی از آنومی ناشی از بی‌ثباتی اقتصادی توصیف می‌کند. همچنین، نابرابری دیجیتال به عنوان شکاف اقتصادی جدید (Hosseini, 2020)، دسترسی به آموزش آنلاین را محدود کرده و افت را تشدید می‌نماید.

پژوهش‌های داخلی و خارجی زیادی پیرامون عوامل مرتبط با افت تحصیلی انجام شده است و هر یک از پژوهشگران عوامل متعددی را در این زمینه مؤثر دانسته‌اند و دیدگاهها و نظرات مختلفی توسط صاحب‌نظران و اندیشمندان این حوزه ارائه گردیده است. از جمله، مطالعات (Belen Gutiérrez, 2022, and Aina, 2021)، به این نتیجه رسیده‌اند که تاثیر عوامل اجتماعی بر روی وضعیت تحصیلی معنی‌دار است و در نتایج پژوهش (sanati, Z. 2023)، نشان می‌دهد که منابع انسانی، فرایندها، زیرساختها و عوامل محیطی بر اجرای برنامه‌های تضمین کیفیت در آموزش عالی موثر هستند. در مطالعات دیگر شرایط فرهنگی دانشجویان را با وضعیت تحصیلی دانشجویان مرتبط دانسته‌اند (Agimana, 2016, Rahimi et al. 2014)، و نتایج پژوهش (Nazarzadeh, M. 2015)، نشان داد که بین عملکرد تحصیلی و نوع پذیرش در جنسیت‌های مختلف، تفاوت معناداری وجود دارد؛ ولی بین عملکرد تحصیلی و دانشکده محل تحصیل، سن و رشته تحصیلی دانشجویان، تفاوت معناداری وجود ندارد در نتایج پژوهش (Razeghi, N., 2019)، نشان داد که تفاوت میانگین عملکرد تحصیلی دانشجویان (عملکرد آموزشی و پژوهشی) تحصیلات تکمیلی بر حسب جنسیت معنی‌دار نمی‌باشد. اما عملکرد تحصیلی دانشجویان تحصیلات تکمیلی بر حسب دوره تحصیلی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بدین معنی که میانگین عملکرد تحصیلی دانشجویان دوره دکتری از میانگین عملکرد تحصیلی دوره کارشناسی ارشد بیشتر است. در پژوهش دیگر، افت تحصیلی نه تنها یک مسئله فردی، بلکه یک معضل اجتماعی-اقتصادی است که می‌تواند به کاهش کیفیت سرمایه انسانی، افزایش بیکاری و نابرابری اجتماعی منجر شوند (Fadavi, R. 2020). در نتایج مطالعات (Pahlevan et al., 2020)، نشان داد که دانشجویان از خانواده‌های کم‌درآمد، ۲/۵ برابر بیشتر در معرض مشروطی قرار دارند، و این عوامل بیش از مسائل فردی مؤثرند. همچنین در مطالعاتی که (Zare Shahabadi, A. 2017)، بر روی دانشجویان دانشگاه یزد انجام داد نشان داد که فقر اقتصادی (مانند ناتوانی در تأمین هزینه‌های تحصیلی و نیاز به اشتغال پاره‌وقت) به‌طور مستقیم با افت معدل و افزایش نرخ مشروطی مرتبط است. نتایج مطالعاتی (Mirzaekhah, M. 2021)، حاکی از آن بود که دانشجویان با مشکلات اقتصادی، نرخ بالاتری از غیبت و کاهش انگیزه تحصیلی دارند، هرچند عوامل روان‌شناختی غالب‌تر بودند.

(Rahman et al. 2023)، در بنگلادش نشان دادند که درآمد والدین، روابط خانوادگی و حمایت مالی از مهم‌ترین پیش‌بین‌های عملکرد تحصیلی هستند (Tarbes et al. 2022)، با شبکه‌های بیزی شکست تحصیلی را با دقت ۸۵٪ پیش‌بینی کردند (Wiborg et al. 2022)، در نروژ دریافتند که درآمد و ثروت والدین با عملکرد تحصیلی دانشجویان

رابطه معنادار دارند (Morelli et al. 2021)، در ایتالیا تأکید کردند که خودکارآمدی و تعهد نهادی با ترک تحصیل رابطه منفی دارد (Huffman 2012)، فقر اقتصادی و ساختار نامناسب خانواده را از عوامل اصلی کاهش انگیزه تحصیلی دانست.

در ایران نیز پژوهش‌ها بر نقش برجسته عوامل اقتصادی بر افت تحصیلی تأکید دارند:

(Asghari, A. et al. 2023)، نشان دادند که تورم بالای ۴۰٪ نرخ مشروطی را تا ۲۵٪ افزایش می‌دهد. (Mohammadi & Ghasemi 2021)، اقتصاد فردی را محوری‌ترین عامل و شرایط کلان را عامل کاهش تمرکز معرفی کردند (Hosseini et al. 2020)، گزارش دادند که ۴۰٪ موارد مشروطی با مشکلات مالی مرتبط است (Ahmadi et al. 2019)، فشار مالی فردی را قوی‌ترین پیش‌بین انصراف و حمایت مالی مستقیم را عاملی برای کاهش ۳۰٪ نرخ ترک تحصیل دانستند. (Fadavi Roodsari 2020)، (Esmailpour et al. 2015)، و (Motlagh et al. 2005)، نیز بر تأثیر فقر، اشتغال همزمان و کاهش انگیزه ناشی از مشکلات اقتصادی تأکید کردند. در حالی که مطالعات پیشین عمدتاً عوامل روان‌شناختی، خانوادگی و آموزشی و فرهنگی را بررسی کرده‌اند، نقش عوامل اقتصادی به صورت پراکنده و بیشتر در قالب متغیرهای کنترلی به تحلیل‌های نظری یا نتیجه‌گیری‌های کلی اکتفا شده است بنابراین نوآوری پژوهش حاضر در تمرکز همزمان بر سه بعد اقتصادی (اقتصاد فردی، اقتصاد کلان جامعه و مسائل مرتبط با فناوری) و بر ابعاد مختلف افت تحصیلی دانشجویان با رویکرد کیفی (تحلیل مضمونی) است که تاکنون در مطالعات داخلی به این شکل یکپارچه بررسی نشده است. همچنین، گنجاندن مسائل فناوری به عنوان یک عامل اقتصادی، پژوهش را از مطالعات پیشین متمایز می‌سازد بنابراین خلأ موجود در بررسی جامع و ساختاری این عوامل (در سطوح کلان، فردی و فناوری) را پر می‌کند، به ویژه در شرایط بحران‌های اقتصادی اخیر ایران (تورم بالا، تحریم‌ها و نوسانات ارزی) که تأثیر مستقیم بر دانشجویان داشته است. ضرورت کاربردی پژوهش نیز از آنجاست که نتایج آن می‌تواند مبنای سیاست‌گذاری برای کاهش افت تحصیلی باشد؛ مانند ارائه حمایت‌های مالی هدفمند (وام‌های دانشجویی، بورس‌ها)، بهبود زیرساخت‌های فناوری آموزشی برای دانشجویان کم‌درآمد، و برنامه‌های مشاوره برای پیشگیری از ترک تحصیل. این مداخلات نه تنها نرخ فارغ‌التحصیلی را افزایش می‌دهد، بلکه به حفظ سرمایه انسانی، کاهش بیکاری تخصصی و تقویت توسعه پایدار جامعه کمک می‌کند. پژوهش حاضر به دنبال پاسخ به دو سؤال اصلی است: ۱. مؤلفه‌های افت تحصیلی از دیدگاه خبرگان چیست؟ ۲. کدام عوامل اقتصادی بر افت تحصیلی دانشجویان دانشگاه‌های شمال غرب ایران (تبریز، ارومیه و محقق اردبیلی) تأثیر دارند؟

روش‌شناسی

این پژوهش، با رویکرد کیفی و استراتژی تحلیل شبکه مضمونی آتراید-استرلینگ (۲۰۰۱) در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته انجام شده است. جامعه آماری شامل خبرگان آموزشی در دانشگاه‌های دولتی شمال غرب ایران (تبریز، ارومیه و محقق اردبیل) بود معیار ورود، حداقل ۱۰ سال سابقه کار در حوزه آموزش عالی و تجربه مستقیم مشاوره یا مدیریت دانشجویان در معرض افت یا ترک تحصیل بوده است نمونه‌گیری به صورت هدفمند و گلوله‌برفی انجام شد تا تنوع جنسیتی، رشته‌ای و دانشگاهی تأمین شود. در نهایت ۱۹ نفر (۱۱ مرد و ۸ زن) مصاحبه شدند هر مصاحبه به طور متوسط ۴۵ تا ۷۵ دقیقه طول کشید و با اجازه شرکت‌کنندگان ضبط صوتی شد. همچنین، یادداشت‌برداری میدانی برای ثبت مشاهدات غیرکلامی انجام گرفت.

تحلیل داده‌ها در نرم‌افزار MAXQDA انجام گرفت. روایی پژوهش از طریق بازبینی توسط سه متخصص روش‌شناسی کیفی تأمین شده و پایایی با کدگذاری مجدد توسط دو کدگذار مستقل (ضریب توافق بین کدگذاران بالای ۸۵٪) تأیید گردیده است.

برای آشنایی خواننده با روند شناسایی مضامین پایه، دو نمونه از فرآیند استخراج در ادامه گزارش شده‌اند: نمونه اول: متن مصاحبه (مصاحبه‌شونده شماره ۱): «تورم می‌تواند به علت اثر افزایش هزینه‌های تحصیلی بر افت تحصیلی تأثیرگذار باشد.» «مضمون پایه استخراج‌شده: «تأثیر تورم بر افت تحصیلی (به‌علت افزایش هزینه‌های تحصیلی)».

نمونه دوم: متن مصاحبه (مصاحبه‌شونده شماره ۲): «دانشجویانی که با بازار کار مرتبط با رشته تحصیلی خود آشنا نیستند و وارد این رشته می‌شوند، احتمالاً دچار افت تحصیلی شوند.» «مضمون پایه استخراج‌شده: «عدم آشنایی با بازار کار مرتبط با رشته تحصیلی».

مشخصات کلی شرکت‌کنندگان مرحله کیفی تحقیق در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱. مشخصات کلی شرکت‌کنندگان در مصاحبه در مرحله کیفی

شغل	تحصیلات	سن (سال)	جنسیت	کد مصاحبه‌شونده
مدرس دانشگاه	دکتری	۵۱	مرد	۱
مدرس دانشگاه	دکتری	۵۳	مرد	۲
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۶	مرد	۳
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۹	مرد	۴
مدرس دانشگاه	دکتری	۵۵	مرد	۵
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۸	مرد	۶
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۲	مرد	۷
مدیر مؤسسه آموزشی دانشجویی	فوق لیسانس	۳۷	مرد	۸
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۰	مرد	۹
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۷	مرد	۱۰
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۴	مرد	۱۱
مدیر مؤسسه آموزشی دانشجویی	فوق لیسانس	۳۳	مرد	۱۲
مدرس دانشگاه	دکتری	۵۱	مرد	۱۳
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۹	زن	۱۴
مدرس دانشگاه	دکتری	۵۵	زن	۱۵
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۲	زن	۱۶
مدرس دانشگاه	دکتری	۴۰	زن	۱۷
مدرس دانشگاه	دکتری	۵۱	زن	۱۸
مدیر مؤسسه آموزشی دانشجویی	فوق لیسانس	۴۳	زن	۱۹

منبع: یافته‌های تحقیق

یافته‌های پژوهش

به‌منظور شناسایی مؤلفه‌های عوامل اقتصادی بر افت تحصیلی، با استفاده از روش پژوهش کیفی و ابزار مصاحبه با ۱۹ نفر از خبرگان به شیوه نیمه ساختار یافته مصاحبه شد به منظور تحلیل داده‌های کیفی مصاحبه، محققین از تکنیک تحلیل موضوعی (۱۰۳ مضمون پایه، ۷ پایه سازمان دهنده و ۲ مضمون فراگیر) استفاده کردند. به این صورت که پس از گردآوری داده‌های کیفی و پیاده‌سازی محتوای مصاحبه‌ها به منظور سازمان دهی متون مصاحبه‌ها به صورت کدگذاری باز، محوری و انتخابی مورد تحلیل قرار گرفته است. تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون آتراید-استرلینگ (Attride-Stirling, 2001) انجام شده است که محصول مرحله نخست آن، استخراج مضامین پایه بوده است. در ادامه، جدول ۲ چند مثال از مرحله کدگذاری محوری (Organising Themes) بر اساس داده‌های پژوهش ارائه می‌شود

جدول ۲ مضامین پایه و سازمان‌دهنده مربوط به مضمون فراگیر

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضامین پایه (کامل)
	افت عملکرد تحصیلی	کاهش معدل، مردودی دروس، تکرار واحد، طولانی شدن تحصیل، ضعف در یادگیری مطالب درسی، عدم تمرکز در کلاس، افت نمرات میان‌ترم، مشکل در حل تمرین‌ها، ناتوانی در شرکت در آزمون‌های عملی، کاهش کیفیت تکالیف، عدم توانایی در پروژه‌های گروهی، افت شدید در دروس تخصصی، مشکل در به خاطر سپردن مطالب، کاهش سرعت یادگیری
مؤلفه‌های افت تحصیلی	افزایش مشکلات روان‌شناختی	اضطراب امتحان، افسردگی، کاهش انگیزه تحصیلی، احساس بی‌ارزشی، استرس مالی مداوم، ترس از آینده شغلی، احساس ناامیدی از تحصیل، اضطراب عملکرد، کاهش عزت نفس، افکار منفی مداوم، بی‌خوابی ناشی از استرس، احساس درماندگی
	افزایش مشکلات رفتاری و اجتماعی	غیبت مکرر، پرخاشگری، انزواطلبی، روابط ضعیف با همکلاسی‌ها، مصرف مواد، تقلب در امتحانات، درگیری با اساتید، قطع ارتباط با دوستان دانشگاهی، رفتارهای پرخطر، کاهش مشارکت در فعالیت‌های گروهی، تمایل به انزوای کامل
	افزایش احتمال ترک تحصیل	فکر جدی به ترک تحصیل، ثبت‌نام نکردن ترم بعد، قطع کامل تحصیل، مهاجرت به کار به جای ادامه تحصیل، صحبت با خانواده درباره ترک، جستجوی شغل تمام‌وقت، عدم تمدید ثبت‌نام، تصمیم نهایی به خروج از دانشگاه
عوامل اقتصادی مؤثر بر افت تحصیلی	اقتصاد فردی (مشکلات مالی شخصی و خانوادگی)	ناتوانی در پرداخت شهریه، کار دانشجویی طولانی، بدهی، عدم حمایت مالی خانواده، تغذیه نامناسب، اجاره‌نشینی سخت، هزینه‌های بالای ایاب و ذهاب، عدم توانایی خرید کتاب و منابع درسی، مشکلات مالی ناشی از بیماری خانواده، بدهی بانکی، کار پاره‌وقت بیش از حد، کمبود خواب به دلیل کار شبانه، کاهش وقت مطالعه به دلیل کار، فشار خانواده برای کمک مالی، عدم امکان شرکت در کلاس‌های تقویتی پولی، مشکلات مسکن دانشجویی، هزینه‌های درمانی شخصی
	اقتصاد کلان جامعه	تورم و گرانی شدید، بیکاری والدین، کاهش قدرت خرید خانواده، اولویت نیازهای اولیه بر تحصیل، نبود بازار کار مناسب، افزایش هزینه‌های زندگی، تحریم‌های اقتصادی، کاهش ارزش پول ملی، بی‌ثباتی اقتصادی، افزایش نرخ بیکاری جوانان، کمبود فرصت‌های شغلی

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضامین پایه (کامل)
	مسائل مرتبط با فناوری	مرتبط با رشته، فشار اجتماعی برای کار زودرس، تأثیر کرونا بر اقتصاد خانواده، کاهش درآمد خانواده، بالا رفتن هزینه‌های آموزشی خصوصی نداشتن لپ‌تاپ یا گوشی مناسب، اینترنت ضعیف یا گران، عقب ماندن از کلاس‌های آنلاین، اعتماد به شبکه‌های اجتماعی، مشکل در دسترسی به پلتفرم‌های آموزشی، هزینه بالای اینترنت، عدم آشنایی کافی با ابزارهای آنلاین، قطعی مکرر اینترنت، ناتوانی در خرید نرم‌افزارهای لازم

منبع: یافته‌های تحقیق

همان‌طور که در جدول ۲ ملاحظه می‌شود، مؤلفه‌های افت تحصیلی در چهار مضمون (افت عملکرد، افزایش مشکلات روانشناختی، افزایش مشکلات رفتاری و اجتماعی و افزایش احتمال ترک تحصیل) شناسایی شدند و مولفه‌های عوامل اقتصادی مؤثر بر افت تحصیلی در سه مضمون (اقتصاد فردی، اقتصاد کلان جامعه و مسائل مرتبط با فناوری) جمع‌بندی شده است.

مولفه‌های افت تحصیلی:

- **افت عملکرد تحصیلی:** مشارکت‌کنندگان در این مؤلفه بر این باور مشترک هستند که مشکلات اقتصادی دانشجویان، اولین و مستقیم‌ترین ضربه را به عملکرد تحصیلی آن‌ها وارد می‌کند. به عبارت دیگر، وقتی دانشجویان تحت فشار مالی قرار می‌گیرند (مانند نیاز به کار طولانی، نگرانی از پرداخت شهریه، تغذیه نامناسب، کمبود خواب و...)، توانایی او برای یادگیری، حضور مؤثر در کلاس و کسب نمرات مناسب به طور قابل توجهی کاهش می‌یابد. به عنوان مثال، یکی از مشارکت‌کنندگان در این زمینه گفت: «دانشجویی که قبلاً مطالب درس فیزیک را به راحتی یاد می‌گرفت، حالا در کلاس حواسش پرت است و نمره میان‌ترم او از ۱۸ به ۹ افت کرد». مشارکت‌کننده دیگر نیز در مورد اینکه افت شدید در دروس تخصصی، مشکل در به خاطر سپردن مطالب، کاهش سرعت یادگیری، گفت: «دانشجوی مهندسی کامپیوتر که قبلاً الگوریتم‌ها را سریع یاد می‌گرفت، حالا مطالب درس هوش مصنوعی را پس از چند بار مطالعه هم به خاطر نمی‌سپارد». آن‌ها تأکید دارند که این مشکلات اغلب ریشه در عوامل اقتصادی دارد و نه صرفاً ضعف علمی، بی‌انگیزگی ذاتی یا مشکلات شخصی دیگر.

- **افزایش مشکلات روان‌شناختی:** مشارکت‌کنندگان در این مؤلفه بر این باورند که فشارهای اقتصادی نه تنها عملکرد تحصیلی را مستقیماً کاهش می‌دهد، بلکه به طور غیرمستقیم سلامت روان دانشجویان را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد در خصوص استرس مالی مداوم، ترس از آینده شغلی، احساس ناامیدی از تحصیل، یکی از مشارکت‌کنندگان بیان کرد: «دانشجو مدام نگران پرداخت شهریه ترم بعد است و فکر می‌کند با این مدرک هم بیکار می‌ماند، و می‌گوید پس چرا ادامه دهم». به عبارت دیگر، وقتی دانشجویان با مشکلات مالی دست و پنجه نرم می‌کنند (مانند نگرانی از پرداخت شهریه، کار طولانی، بدهی، یا عدم حمایت خانواده)، این فشارها به صورت مزمن به روان او نفوذ کرده و مجموعه‌ای از مشکلات روان‌شناختی را ایجاد یا تشدید می‌کند. یعنی پس از افت عملکرد تحصیلی (کاهش معدل، عدم تمرکز و...)، دانشجویان وارد چرخه‌ای از احساسات منفی و اختلالات روانی می‌شود که خودش دوباره عملکرد تحصیلی را بدتر می‌کند و یک حلقه معیوب ایجاد می‌کند.

- **افزایش مشکلات رفتاری و اجتماعی:** مشارکت‌کنندگان در این مؤلفه تأکید دارند که فشارهای اقتصادی طولانی‌مدت، نه تنها عملکرد تحصیلی و سلامت روان دانشجویان را مختل می‌کند، بلکه رفتار و تعاملات اجتماعی آن‌ها را نیز به شدت تغییر می‌دهد در زمینه غیبت مکرر، پرخاشگری، انزواطلبی، یکی از مشارکت‌کنندگان گفت: «دانشجویی که قبلاً هر روز سر کلاس بود، حالا هفته‌ای چند روز غیبت می‌کند و وقتی استاد تذکر می‌دهد، با عصبانیت جواب می‌دهد». مشارکت‌کننده دیگری پیرامون روابط ضعیف با همکلاسی‌ها، قطع ارتباط با دوستان دانشگاهی، گفت: «دیگر با دوستانش ناهار نمی‌خورد و در گروه‌های تلگرامی کلاس ساکت است. در پروژه گروهی می‌گوید «خودتون انجام بدید» و ترجیح می‌دهد تنها در خوابگاه بماند». این تغییرات اغلب به صورت رفتارهای منفی، پرخطر یا انزواگرایانه ظاهر می‌شود. وقتی دانشجو ابتدا با افت نمرات و سپس با مشکلات روان‌شناختی (مانند افسردگی، اضطراب و احساس بی‌ارزشی) روبه‌رو می‌شود و این مسائل حل‌نشده باقی می‌ماند، رفتار او به سمت الگوهای ناسازگارانه تغییر می‌کند. این رفتارها هم نشانه فشار درونی است و هم می‌تواند روابط دانشجو با محیط دانشگاه را تخریب کند و او را بیشتر منزوی سازد.

- **افزایش احتمال ترک تحصیل:** مشارکت‌کنندگان این مؤلفه را به عنوان نقطه اوج و خطرناک‌ترین مرحله از زنجیره افت تحصیلی ناشی از مشکلات اقتصادی توصیف می‌کنند. از نظر آن‌ها، وقتی فشار مالی مزمن حل‌نشده باقی می‌ماند و دانشجو مراحل قبلی را پشت سر می‌گذارد، در نهایت به این نتیجه می‌رسد که ادامه تحصیل دیگر ممکن یا منطقی نیست و ترک تحصیل را به عنوان یک راه‌حل عملی انتخاب می‌کند. یکی از مشارکت‌کنندگان در زمینه فکر جدی به ترک تحصیل گفت: «دانشجو به مادرش می‌گوید: فکر می‌کنم بهتره دانشگاه را ترک کنم و برم سر کار». مشارکت‌کننده دیگری پیرامون آینده شغلی گفت: «چون وضعیت کشور روز به روز بدتر می‌شود دانشجو اعتقاد داشت که بهتر است هرچه زودتر از این کشور رفت و اعتقاد داشت که حتی کشورهای همجوار وضعیت تورم بهتر از کشور ما هست بنابراین رزومه می‌فرستد برای شغل‌های فروشندگی یا کار در کارخانه در کشورهای همجوار و این باعث شده است که وقتی زمان انتخاب واحد ترم بعد می‌رسد، وارد سامانه نمی‌شود و در نهایت انصراف رسمی می‌دهد. خبرگان تأکید دارند که ترک تحصیل معمولاً ناگهانی نیست؛ بلکه یک فرآیند تدریجی است که با فکر و تردید شروع می‌شود و به تصمیم نهایی و اقدام عملی ختم می‌شود. این مؤلفه نشان‌دهنده شکست سیستم حمایتی دانشگاه و جامعه در حفظ دانشجو است و پیامدهای بلندمدتی مانند از دست رفتن سرمایه انسانی، افزایش بیکاری تخصصی و تشدید چرخه فقر دارد.

مؤلفه های عوامل اقتصادی

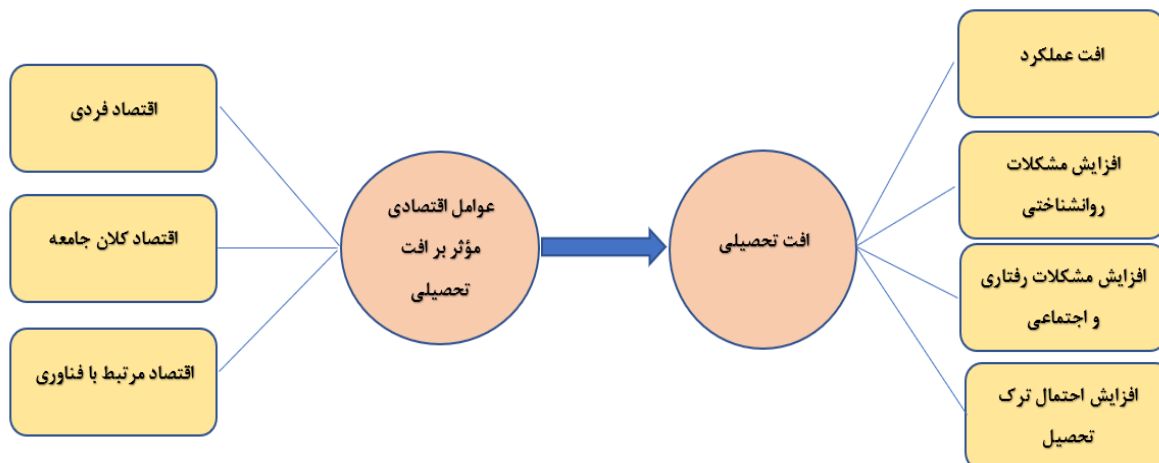
- **اقتصاد فردی:** مشارکت‌کنندگان این مضمون را مهمترین عامل اقتصادی مؤثر بر افت تحصیلی می‌دانند. از نظر آن‌ها، مشکلات مالی در سطح فردی و خانوادگی مانند یک فشار روزمره و مداوم عمل می‌کند که دانشجو را از تمرکز بر تحصیل بازمی‌دارد. یکی از مشارکت‌کنندگان در زمینه ناتوانی در پرداخت شهریه، کار دانشجویی طولانی گفت: «دانشجو برای پرداخت شهریه وام می‌گیرد و حالا شب‌ها تا صبح در رستوران کار می‌کند. فقط نان و پنیر می‌خورد و هر روز دو ساعت در راه دانشگاه با اتوبوس است. مشارکت‌کنندگان دیگری در زمینه عدم توانایی خرید کتاب و منابع درسی گفت: «کتاب‌های درسی را نمی‌خرد و از جزوه دوستان کپی می‌گیرد؛ روزانه ۸ ساعت در کافی‌شاپ کار می‌کند». مشارکت‌کنندگان دیگری در خصوص فشار خانواده برای کمک مالی گفت: پدر بیکار

شده و از دانشجو می‌خواهد بخشی از حقوقش را برای مخارج خانه بدهد. این مشکلات اغلب شخصی و خانوادگی هستند و دانشجو را مجبور می‌کنند بخش عمده‌ای از زمان، انرژی و منابع خود را صرف تأمین نیازهای اولیه کند، نه یادگیری و پیشرفت تحصیلی. این مسائل بیشتر در دانشجویان از خانواده‌های کم‌درآمد یا متوسط رو به پایین دیده می‌شود و اغلب پنهان می‌مانند، چون دانشجویان از ترس قضاوت، درباره آن‌ها صحبت نمی‌کنند.

- اقتصاد کلان: مشارکت‌کنندگان این مضمون را عوامل ساختاری و بیرونی مؤثر بر افت تحصیلی می‌دانند که خارج از کنترل مستقیم دانشجو و خانواده است. از نظر آن‌ها، این عوامل ریشه در مشکلات اقتصادی جامعه و سیاست‌های کلان دارد و باعث می‌شود تحصیل برای بسیاری از دانشجویان (به‌ویژه از قشر متوسط و پایین) به یک «لوکس غیرقابل دسترس» تبدیل شود. یکی از مشارکت‌کنندگان در زمینه تورم و گرانی شدید، کاهش قدرت خرید خانواده گفت: خانواده‌ای که سال قبل با درآمد پدر راحت زندگی می‌کردند، حالا نمی‌توانند حتی هزینه خوابگاه را تأمین کنند. همچنین در زمینه بیکاری والدین، اولویت نیازهای اولیه بر تحصیل مشارکت‌کننده دیگری گفت: «پدر کارگر کارخانه تعدیل شده و خانواده می‌گوید «اول باید نان در بیاوریم، بعد درس». مشارکت‌کننده بعدی در پیرامون تحریم‌های اقتصادی، کاهش ارزش پول ملی، نبود بازار کار مناسب گفت: دانشجوی مهندسی که می‌بیند فارغ‌التحصیلان رشته‌اش بیکارند یا با حقوق خیلی پایین کار می‌کنند. دیگر اشتیافی به ادامه تحصیل ندارد و بیشتر به فکر مهاجرت هستند. خبرگان تأکید دارند که این مسائل نه تنها فردی، بلکه اجتماعی و سیستمی هستند و افت تحصیلی را به یک پدیده فراگیر تبدیل کرده‌اند. این عوامل کلان مانند یک زمینه منفی عمل می‌کنند که مشکلات فردی (مانند ناتوانی در پرداخت شهریه یا کار طولانی) را تشدید می‌کند و دانشجو را در موقعیتی قرار می‌دهد که ادامه تحصیل را بی‌فایده یا غیرمنطقی ببیند.

- مسائل مرتبط با فناوری: مشارکت‌کنندگان این مضمون را به‌ویژه پس از همه‌گیری کرونا، یکی از عوامل نوظهور و تشدیدکننده افت تحصیلی می‌دانند. از نظر آن‌ها، فناوری که قرار بود آموزش را فراگیر، آسان و برابر کند، در شرایط نابرابری اقتصادی به ابزاری برای تعمیق شکاف تحصیلی تبدیل شده است. دانشجویان کم‌بضاعت در آموزش آنلاین یا نیمه‌حضوری به شدت عقب می‌مانند، چون دسترسی برابر به ابزارها و زیرساخت‌های لازم ندارند. این مسائل نه تنها یادگیری را مختل می‌کند، بلکه استرس و احساس ناکافی بودن را نیز افزایش می‌دهد. یکی از مشارکت‌کنندگان در زمینه نداشتن لپ‌تاپ یا گوشی مناسب، اینترنت ضعیف گفت: دانشجو فقط با گوشی قدیمی می‌تواند کلاس آنلاین ببیند و صفحه را کوچک می‌بیند؛ اینترنت روستایش مدام قطع می‌شود که باعث عقب ماندن از کلاس‌های آنلاین، مشکل در دسترسی به پلتفرم‌های آموزشی شده و درس را از دست می‌دهد. مشارکت‌کننده دیگری در پیرامون اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی گفت: به جای مطالعه، ساعت‌ها در اینستاگرام می‌چرخد و وقتش را ساعتها به بطالت می‌گذراند. خبرگان تأکید دارند که این مشکلات بیشتر در دانشجویان ساکن مناطق محروم، روستایی یا خانواده‌های کم‌درآمد دیده می‌شود و اغلب با مشکلات مالی فردی ترکیب شده و اثر دوچندانی ایجاد می‌کند.

بر اساس خلاصه‌سازی روابط بین مضامین استخراج‌شده، می‌توان مدل مفهومی تحقیق را مطابق شکل ۱ طراحی کرد.

شکل ۱-۴. عوامل اقتصادی مؤثر بر افت تحصیلی (منبع: یافته‌های تحقیق)

مدل مفهومی ارائه‌شده، یک زنجیره علی پویا از افت تحصیلی دانشجویان را ترسیم می‌کند که ریشه اصلی آن در عوامل اقتصادی نهفته است. عوامل زمینه‌ای شامل اقتصاد کلان جامعه (مانند تورم شدید، تحریم‌ها، بیکاری جوانان و بی‌ثباتی اقتصادی)، اقتصاد فردی (مشکلات مالی شخصی مانند ناتوانی در پرداخت شهریه، کار دانشجویی طولانی و بدهی) و مسائل مرتبط با فناوری (دسترسی نابرابر به ابزارهای آموزشی دیجیتال) به‌طور مستقیم عوامل اقتصادی مؤثر بر افت تحصیلی را شکل می‌دهند و این عوامل در نهایت به افت عملکرد تحصیلی (کاهش معدل، ضعف یادگیری، عدم تمرکز و طولانی شدن تحصیل) منجر می‌شوند. افت تحصیلی به نوبه خود پیامدهای چندبعدی شدیدی به همراه دارد؛ از جمله افزایش مشکلات روان‌شناختی (اضطراب، افسردگی و کاهش انگیزه)، تشدید مشکلات رفتاری و اجتماعی (انزواطلبی، پرخاشگری و روابط ضعیف)، و در نهایت افزایش احتمال ترک تحصیل که نقطه اوج و برگشت‌ناپذیر این چرخه منفی است. بنابراین مدل حاضر چارچوب مفهومی نهایی پژوهش را تشکیل داده و نقش غالب و ساختاری عوامل اقتصادی در پدیده افت تحصیلی دانشجویان منطقه شمال غرب ایران را نشان داده است.

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد که افت تحصیلی دانشجویان دارای چهار مؤلفه اصلی است: افت عملکرد تحصیلی، افزایش مشکلات روان‌شناختی، افزایش مشکلات رفتاری و اجتماعی، و افزایش احتمال ترک تحصیل. همچنین عوامل اقتصادی مؤثر بر افت تحصیلی در سه مؤلفه اقتصاد فردی، اقتصاد کلان جامعه و مسائل مرتبط با فناوری شناسایی شدند. این یافته‌ها با مدل مفهومی زنجیره‌ای ارائه‌شده همخوانی دارد که عوامل اقتصادی را به عنوان علل زمینه‌ای، افت عملکرد تحصیلی را به عنوان هسته مرکزی و سه مؤلفه دیگر را به عنوان پیامدهای آن نشان می‌دهد.

پاسخ به سؤال اول پژوهش، نتایج نشان داد که افت تحصیلی در چهار مؤلفه شناسایی شدند:

۱. افت عملکرد تحصیلی (کاهش معدل، مردودی، تکرار واحد، عدم تمرکز، ضعف یادگیری و طولانی شدن تحصیل)؛
۲. افزایش مشکلات روان‌شناختی (اضطراب، افسردگی، کاهش انگیزه، استرس مالی و احساس درماندگی)؛

۳. افزایش مشکلات رفتاری و اجتماعی (غیبت مکرر، انزواطلبی، پرخاشگری و کاهش مشارکت)؛
۴. افزایش احتمال ترک تحصیل (فکر جدی به ترک، جستجوی شغل تمام‌وقت و انصراف نهایی).

این نتایج با یافته‌های پژوهش‌های پیشین همخوان است؛ برای مثال، (Ahmadi et al., Hosseini et al. (2019) و (2019) و (2010) Fadavi Rudsari نیز این چهار مؤلفه را به عنوان ابعاد اصلی افت تحصیلی گزارش کرده‌اند. همچنین با مدل تینتو (Tinto, 2012) همخوانی دارد که افت و ترک تحصیل را نتیجه عدم یکپارچگی تحصیلی و اجتماعی می‌داند؛ مؤلفه‌های روان‌شناختی و رفتاری-اجتماعی پژوهش حاضر دقیقاً همین عدم یکپارچگی را نشان می‌دهند.

در تحلیل این یافته می‌توان گفت که افت تحصیلی یک پدیده چندبعدی و زنجیره‌ای است؛ ابتدا عملکرد تحصیلی کاهش می‌یابد (به دلیل فشارهای خارجی مانند عوامل اقتصادی)، سپس مشکلات روان‌شناختی پدیدار می‌شود و این مشکلات به تغییرات رفتاری منجر شده و در نهایت دانشجو را به سمت ترک تحصیل سوق می‌دهد. این زنجیره نشان‌دهنده آن است که مداخلات باید در مراحل اولیه (عملکرد تحصیلی) آغاز شود تا از گسترش به مراحل بعدی (ترک تحصیل) جلوگیری گردد.

پاسخ به سؤال دوم پژوهش، نتایج نشان داد که عوامل اقتصادی مؤثر در سه سطح شناسایی شدند:

۱. اقتصاد فردی (ناتوانی در پرداخت شهریه، کار دانشجویی طولانی، بدهی، تغذیه نامناسب و فشار خانوادگی)؛
۲. اقتصاد کلان جامعه (تورم شدید، تحریم‌ها، بیکاری والدین، کاهش قدرت خرید و نبود بازار کار مناسب)؛
۳. مسائل مرتبط با فناوری (اینترنت ضعیف یا گران، نداشتن لپ‌تاپ/گوشی مناسب و عقب‌ماندگی از آموزش آنلاین).

این نتایج با پژوهش‌های داخلی (Asgari Ali et al. (2022) که تورم بالای ۴۰ درصد را با افزایش ۲۵ درصدی مشروطی مرتبط دانستند، (Mohammadi and Ghasemi (2020) که اقتصاد فردی را محوری‌ترین عامل معرفی کردند، و (Hosseini et al. (2019) که ۴۰ درصد موارد مشروطی را با مشکلات مالی مرتبط دانستند، کاملاً همخوان است. همچنین با مطالعات بین‌المللی مانند (Rahman et al. (2023) در بنگلادش و (Wiborg et al. (2022) در نروژ که درآمد و ثروت والدین را پیش‌بین قوی عملکرد تحصیلی دانستند، سازگار است. از منظر نظری نیز با نظریه سرمایه انسانی بکر (Becker, 1964) همخوانی دارد که کاهش بازده مورد انتظار تحصیل (به دلیل بیکاری فارغ‌التحصیلان) انگیزه را کاهش می‌دهد و با دیدگاه بوردیو (Bourdieu, 1986) در مورد بازتولید نابرابری اقتصادی-فرهنگی مطابقت دارد. مؤلفه فناوری نیز با نظریه اقتصاد فناورمحور آموزش (Hosseini, 2020) همسو است که نابرابری دیجیتال را شکاف جدیدی در آموزش می‌داند.

در تحلیل این یافته می‌توان گفت که اقتصاد فردی قوی‌ترین و مستقیم‌ترین تأثیر را دارد، زیرا فشار روزمره (کار طولانی، کمبود خواب، تغذیه نامناسب) مستقیماً تمرکز و زمان مطالعه را کاهش می‌دهد. اقتصاد کلان به عنوان زمینه ساختاری عمل می‌کند و از طریق ایجاد ناامیدی شغلی و کاهش ارزش مدرک دانشگاهی، انگیزه درونی را تضعیف می‌نماید. مسائل فناوری نیز به ویژه پس از همه‌گیری کرونا، نابرابری را تشدید کرده و دانشجویان

کم‌درآمد را از آموزش برابر محروم ساخته است. ترکیب این سه سطح نشان می‌دهد که افت تحصیلی در ایران پدیده‌ای ساختاری و ناشی از بحران اقتصادی چندلایه است، نه صرفاً مسئله فردی یا آموزشی.

نتایج پژوهش حاضر مؤید آن است که عوامل اقتصادی در سطوح فردی، کلان و فناوری نقش محوری در ایجاد و تشدید افت تحصیلی دارند و این پدیده را به یک چرخه منفی شامل افت عملکرد، مشکلات روان‌شناختی، رفتاری-اجتماعی و در نهایت ترک تحصیل تبدیل می‌کنند. این نتایج با پژوهش‌های پیشین و چارچوب‌های نظری مانند مدل تینتو، نظریه سرمایه انسانی بکر و دیدگاه بورديو همخوانی دارد و بر ساختاری بودن افت تحصیلی در شرایط اقتصادی کنونی ایران تأکید می‌کند.

پیشنهادات کاربردی در ارتباط با یافته‌های مولفه‌های افت تحصیلی این است که سیاست‌گذاران آموزش عالی و دانشگاه‌ها مداخلاتی هدفمند و گسترش خدمات مشاوره روان‌شناختی برای مدیریت استرس و پیشگیری از ترک تحصیل طراحی کنند و در ارتباط با یافته‌های عوامل اقتصادی دولت می‌تواند با ارائه حمایت‌های مالی مستقیم (وام‌های بدون بهره، بورس‌های تحصیلی)، تقویت زیرساخت‌های فناوری آموزشی (اینترنت رایگان و تجهیزات دیجیتال برای دانشجویان کم‌درآمد) از مشکلات دانشجویان دانشجویان بکاهد. اجرای این مداخلات نه تنها نرخ فارغ‌التحصیلی را افزایش می‌دهد، بلکه به حفظ سرمایه انسانی کشور و کاهش نابرابری‌های اجتماعی-اقتصادی کمک شایانی خواهد کرد. همچنین پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی با رویکرد کمی و مقایسه‌ای بین مناطق مختلف کشور، شدت تأثیر هر سطح اقتصادی را بررسی کنند. محدودیت‌های پژوهش در روش کیفی (مصاحبه) ممکن است تحت تأثیر پاسخ‌دهندگان (سوگیری مورد انتظار) باشد. همچنین تمرکز بر عوامل اقتصادی، سایر عوامل مؤثر بر افت تحصیلی (مانند ویژگی‌های شخصیتی یا سوابق آموزشی) را به‌طور کامل پوشش نداد. و در نهایت داده‌ها در سال ۱۴۰۲-۱۴۰۳ جمع‌آوری شد و ممکن است با تغییرات اقتصادی آینده، شدت تأثیر متغیرها تغییر کند.

منابع

- Agimana, E. (2016). Factors influencing dropout rates in Rwandan secondary schools: A case study of Gasabo District. *African Journal of Education and Social Sciences*, 4.
- Ahmadi, Z. (2019). Major causes of academic underachievement in students: The role of psychological & social factors. First National Conference on Psychology and Educational Sciences, Tehran, Iran. [In Persian]
- Aina, C., et al. (2021). The determinants of university dropout: A review of the socio-economic literature. *Socio-Economic Planning Sciences*. DOI:10.1016/j.seps.2021.101102
- Asghari-Ali, M., & Banaei, A. (2023). The impact of economic fluctuations on education: A study in Iran. *Iranian Journal of Social Sciences*, 7(1), 75-89. [In Persian]
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis*. University of Chicago Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241-258). Greenwood.
- Changizi, S., et al. (2010). Students' views on factors affecting academic progress and proposed solutions at Arak University of Medical Sciences. *Journal of Research in Medical Education*. URL: <http://rme.gums.ac.ir/article-1-69-en.html> [In Persian]

- Durkheim, E. (1897). *Suicide: A study in sociology*. Free Press. DOI: [10.4236/sm.2020.102007](https://doi.org/10.4236/sm.2020.102007)
- Esmailpour, M., Naderi Shad, Sh., Kabraei, F., & Gholami, B. (2015). Investigation of academic underachievement and some related factors from the perspective of students at Gilan University of Medical Sciences. *Research in Medical Education*, 9(3), 65-72. [10.29252/rme.9.3.73](https://doi.org/10.29252/rme.9.3.73) [In Persian]
- Fadavi Roodsari, A. (2020). Challenges of academic underachievement in Iran's higher education system. *Journal of Educational Strategies in Medical Sciences*. <https://orcid.org/0000-0003-3245-7577> [In Persian]
- Gutiérrez-de-Rozas, B. (2022). Academic failure and dropout: Untangling two realities. *European Journal of Educational Research*. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.11.4.2275>
- Hofmann, S. G. (2012). Advances in the research of social anxiety and its disorder anxiety. *Anxiety, Stress, & Coping*, 23(3), 239-242. <https://doi.org/10.1080/10615801003612014>
- Hosseini, S., Sharifi, M., & Akbarpour, Z. (2020). The impact of financial problems on academic underachievement among students. *Journal of Educational Administration and Planning*, 10(2), 123-145. [In Persian]
- Jolai, M., Rezaei, A., & Mohammadi, F. (2006). Investigating economic and social factors affecting academic underachievement in primary school students in deprived areas: A case study of Tehran. *Journal of Educational Psychology*, 2(4), 45-67. [In Persian]
- Juan, T., et al. (2022). Explainable prediction of academic failure using Bayesian networks. *IEEE International Conference on Automation*. <https://doi.org/10.1109/ICAACCA56767.2022.10006086>
- Madahoshi, M., & Niazi, E. (2010). Examining and explaining the position of Iran's higher education in the world. *Quarterly Journal of the Iranian Higher Education Association*, 2(4). [In Persian]
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370-396. <https://doi.org/10.1037/h0054346>
- Mirzaiekhah, M., Rezaei, H., Abdollahpour, A., & Vashkoei, H. (2021). Factors affecting academic decline of gifted students of Semnan University of Medical Sciences. *Development Strategies in Medical Education*. <https://doi.org/10.32598/DSME.9.4.449.3>
- Mohammadi, R., & Ghasemi, V. (2021). The impact of inflation and unemployment on reduced concentration and increased absenteeism among students in Iranian public universities. *Educational Research*, 12(4), 45-68. [In Persian]
- Morellia, M., et al. (2021). Academic failure: Individual, organizational, and social factors. *Psicología Educativa*. <https://doi.org/10.5093/psed2021a8>
- Motlagh, M., Elhampour, H., & Shakurnia, A. (2005). Factors affecting academic underachievement among students at Jundi Shapur University of Medical Sciences, Ahvaz. *Iranian Journal of Medical Education*, 1(8), 91-99.
- Nazarzadeh, M. (2015). A comparison between the academic performance of master's degree students based on their entry method. *Biannual Journal of Educational Planning Studies*. [In Persian]
- Pahlavan, M., et al. (2020). Personal, familial, and social factors associated with academic failure in university students: A case-control study in Iran. *Journal of Education and Health Promotion*, 9(1), 1-8. [In Persian]
- Petrides, K. V., Chamorro-Premuzic, T., Frederickson, N., & Furnham, A. (2005). Explaining individual differences in scholastic behaviour and achievement. *European Journal of Personality*, 19(6), 347-361. <https://doi.org/10.1002/per.606>
- Rahman, S., et al. (2023). Socio-economic factors affecting the academic performance of private university students in Bangladesh: A cross-sectional bivariate and multivariate analysis. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2601259>
- Razeghi, N., Salehi Omran, E., & Kazemi, M. (2020). The Effect of Social Networks on the Educational and Research Performance of postgraduate Students at the University of Mazandaran, Iran. *Journal of Educational Planning Studies*, 9(17), 282-298. [doi: 10.22080/eps.2021.3201](https://doi.org/10.22080/eps.2021.3201). [In Persian]

- Sanati, Z. , Pashaei, A. , hassani, M. , & Nejad Mohammad, V. (2023). Factors Affecting The Implementation Of Quality Assurance Programs In Higher Education. *Journal of Educational Planning Studies*, 12(23), 210-225. [doi: 10.22080/eps.2024.26466.2234](https://doi.org/10.22080/eps.2024.26466.2234). [In Persian]
- Schaufeli, W. B., Martinez, I., Pinto, A. M., Salanova, M., & Bakker, A. (2009). Burnout and engagement in university students: A cross-national study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(23), 464-481. <https://doi.org/10.1177/0022022109344111>
- Tinto, V. (1975). Dropout from higher education: A theoretical synthesis of recent research. *Review of Educational Research*, 45(1), 89-125. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226804545.001.0001>
- Tinto, V. (1993). *Leaving college: Rethinking the causes and cures of student attrition* (2nd ed.). University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226804545.001.0001>
- Tinto, V. (2012). *Completing college: Rethinking institutional action*. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226804545.001.0001>
- Wiborg, Ø. N., et al. (2022). Parents' income and wealth matter more for children with low than high academic performance: Evidence from comparisons between and within families in egalitarian Norway. *Social Stratification and Mobility*. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2022.100692>
- Zare Shahabadi, A. (2017). Studying the effect of economic poverty and educational factors of students on academic decline in Yazd University. *Quarterly Journal of Population*. [In Persian]